

MỘ, ĐỀN ĐOÀN VĂN CỰ và 16 nghĩa binh Thiên Địa Hội

NGUYỄN XUÂN NAM *

1- Mộ, Đền thờ Đoàn Văn Cự và 16 nghĩa binh Thiên Địa Hội

Mộ Đoàn Văn Cự và 16 nghĩa binh Thiên Địa Hội tọa lạc trên khu bình địa tổng kho Long Bình, phường Long Bình, thành phố Biên Hòa. Ban đầu chỉ là ngôi mộ đất lớn, năm 1990 nhân dân địa phương đóng góp công của xây cất lại ngôi mộ khang trang bằng vật liệu gạch thẻ, tô vôi vữa theo hình chữ nhật, phía sau mộ, bên gốc cây đa cổ thụ dựng thêm ngôi miếu nhỏ, xung quanh có tường rào bao bọc. Hàng năm cứ vào ngày giỗ cụ và 16 nghĩa binh (8/4 Âm lịch), nhân dân đến cúng lễ và thắp nhang tưởng nhớ với tấm lòng thành kính.

Năm 1956, một ngôi đền cũng được xây cất cách phần mộ khoảng 1km về hướng Đông-Bắc 64°, thuộc phường Tam Hiệp, thành phố Biên Hòa, để thờ Đoàn Văn Cự và 16 nghĩa binh Thiên Địa Hội.

Đền thờ được dựng theo phong cách kiến trúc nghệ thuật truyền thống Nam Bộ, với việc sắp xếp các hạng mục giống như ở một ngôi đình làng. Bắt đầu là một bức bình phong rồi đến ban thờ Thần Nông, miếu Ngũ Hành Nương Nương, nhà võ ca, tiền đình, chính điện tạo thành quần thể kiến trúc hợp nhất. Tuy nhiên, bố trí mặt bằng tổng thể kiến trúc lại

theo kiểu chữ tam, gồm: Nhà võ ca, tiền đình và chánh điện. Mặt tiền hướng ra sông Đồng Nai đón gió lạnh, thuận theo thuyết phong thủy. Hệ thống mái lợp ngói vảy cá (ngói móc), nền lát gạch bông để chống ẩm mốc cho không gian bên trong.

Trên trục chính của ngôi đền, nhà võ ca nằm ở phía trước và mặt quay về phía điện thờ thần, thể hiện sự tôn kính đối với thần linh khi tổ chức hát bội trong dịp lễ hội hàng năm. Điểm đặc biệt của nhà võ ca là mặt tường phía sau đắp nổi một tác phẩm nghệ thuật ghép sành điệu đáo, tạo thành một chữ thọ lớn, cao hơn 2,5m, rộng 2m, tượng trưng cho sự trường tồn vĩnh hằng của vị thần được thờ để ngài luôn phù trợ cho người dân nơi đây.

Điểm hội tụ sự linh thiêng chính là trung tâm thờ tự của ngôi đền- chánh điện. Chánh điện có diện tích 129,87m², bốn mái lợp ngói vảy cá. Mái là thế giới của tầng trên nên bài trí những linh vật gắn với bầu trời, mây mưa, sấm chớp như: cặp lý ngư hóa rồng, lưỡng long triều dương, vân xoắn bằng gốm men xanh... Tường xây gạch thẻ tô vôi, tạo sự kín đáo cho không gian bên trong và đó cũng chính là sự tôn kính đối với vị thần được thờ. Nội thất chánh điện kết cấu theo kiểu tứ trụ (nhà vuông), thực ra là kiểu thức nhà rường nhưng gian trung tâm gồm 4 cột cái bố trí cách đều nhau, từ bốn cột cái

* BAN QUẢN LÝ DI TÍCH- DANH THẮNG ĐỒNG NAI

các kèo dâm, kèo quyết đưa ra bốn hướng tạo không gian vuông vức. Điểm tô cho kiến trúc thêm phần linh thiêng là hệ thống các bao lam chạm thủng, hoành phi, liễn đối khắc chữ Hán, với các đề tài tứ linh, hoa lá hóa rồng, rồng châu mặt trời, hoa lá thiêng... thể hiện ước vọng cầu cho mưa thuận gió hòa, cuộc sống ấm no hạnh phúc. Chánh điện là nơi thờ Thành hoàng bốn cảnh, vị thần bảo hộ của làng xã. Hình thức thờ dưới dạng một bảng đứng bằng gỗ, nền đỏ, trên đó khắc chữ "thần" màu vàng, đặt trong khám thờ chạm khắc tinh xảo các họa tiết lưỡng long triều dương, hoa lá thiêng, chim muông... Ngoài ra, chánh điện còn thờ Tả ban liệt vị, Hữu ban liệt vị, những bộ hạ của thần vốn trợ giúp cho con người trong việc khai phá, phát triển vùng đất Tam Hiệp; ngoài ra còn thờ Thổ công và Bạch mã Thái giám, tượng trưng cho thế lực tầng trên và tầng dưới, với ý niệm trời đất giao hòa, vạn vật sinh sôi. Trong hệ thống các ban thờ bài trí tại đền thì ban thờ Thần và Hội đồng được làm khá lớn, trang trí tỉ mỉ với đề tài: Long phong thủy, tứ linh... thể hiện ước vọng cầu mưa, cầu được mùa.

Đi đôi với kiến trúc và nhân vật được thờ là lễ hội truyền thống của cộng đồng cư dân Tam Hiệp. Lễ hội được tổ chức vào ngày 11, 12/11 Âm lịch hàng năm để tạ ơn thần linh và cầu cho mưa thuận gió hòa, mùa màng bội thu, cuộc sống ấm no hạnh phúc. Đồng thời đền thờ cũng lấy ngày 08/4 Âm lịch hàng năm là ngày lễ giỗ cụ Đoàn Văn Cự và 16 nghĩa binh Thiên Địa Hội như một sự tri ân nhớ về những người đã có công với dân, với nước.

Thời gian qua đi, nhưng Mộ- Đền thờ Đoàn Văn Cự và 16 nghĩa binh vẫn còn đó như một minh chứng lịch sử về lòng yêu nước, về tấm gương sáng mãi với khí thiêng sông núi Đồng Nai.

2- Phong trào yêu nước của Đoàn Văn Cự và 16 nghĩa binh Thiên Địa Hội

"Vẫn thường nhìn thấy đoàn quân hùng dũng, gươm giáo sáng lòa của Đoàn Văn Cự ẩn hiện đâu đây trong những đêm trăng lạnh, mưa buồn".

Đó là những lời truyền kể của các vị bô lão

Nguyễn Xuân Nam- Mộ, đền Đoàn Văn Cự...

địa phương về cụ Đoàn Văn Cự- một nhân vật lịch sử yêu nước trong phong trào chống Pháp đầu thế kỷ XX.

Theo sách *Biên Hòa sử lược toàn biên* của Lương Văn Lựu thì cụ Đoàn Văn Cự sinh năm 1835 tại làng Bình An, huyện Bình An, tỉnh Biên Hòa (nay là quận Thủ Đức- thành phố Hồ Chí Minh), trong một gia đình Nho học yêu nước. Khi thực dân Pháp chiếm đóng các tỉnh Nam Kỳ (1861), để tránh tai mắt của địch, cụ Đoàn cùng gia quyến di tản, đến cư ngụ ở vùng Bung Kiệu- Vĩnh Cửu (nay là phường Long Bình, thành phố Biên Hòa) mưu đồ đại sự. Tại đây, cụ mở lớp dạy học, coi bói và bốc thuốc Nam gia truyền. Từ đó, cụ có điều kiện tiếp xúc, tuyên truyền, khơi dậy lòng yêu nước, chí căm thù giặc sâu rộng trong quần chúng nhân dân.

Dựa vào địa thế hiểm trở vùng Bung Kiệu là khu rừng già hoang vu, bao quanh là Suối Linh, lại tiếp giáp với con đường huyết mạch nối liền Biên Hòa- Sài Gòn, cụ Đoàn đã cho thành lập căn cứ và hội kín "Thiên Địa Hội" ở Biên Hòa. Thực chất tổ chức Thiên Địa Hội ở Biên Hòa và các tỉnh Nam Kỳ đều bắt nguồn từ tổ chức Thiên Địa Hội của nông dân Trung Quốc mang tính chất tương tế và chính trị. Tuy nhiên, hội kín ở nước ta là một tổ chức yêu nước chống ách thống trị của thực dân Pháp. Khẩu hiệu đấu tranh là "Bãi Pháp phục Nam". Hình thức đấu tranh là bạo động. Mục đích là đánh đuổi ngoại bang, giành độc lập, thiết lập chế độ quân chủ. Tư tưởng chủ đạo là lòng yêu nước, sự đùm bọc giữa những người đồng cảnh ngộ, chung một mục đích đấu tranh. Vì thế, nhân dân Nam Kỳ đã nhanh chóng biến hội kín thành một hình thức hoạt động phổ biến để đấu tranh quyết liệt với thực dân Pháp trong những năm đầu thế kỷ XX. Trước tình hình trên, hội kín Biên Hòa dưới sự lãnh đạo của cụ Đoàn cũng đã nhanh chóng phát triển mạnh mẽ, lan rộng ra khắp miền Đông Nam Kỳ, đông nhất là vùng chợ Đôn (phường Bửu Hòa), chợ Chiếu (xã Hiệp Hòa), Bình Đa, Vĩnh Cửu và đi đến hoạt động công khai ở vùng căn cứ của nghĩa quân.

Sự ra đời và những hoạt động của hội kín Thiên Địa Hội ở Biên Hòa đã gây không ít khó

khăn cho thực dân Pháp. Hội kín đã trở thành mục tiêu đàn áp của chúng. Ngày 8/4/1905 Âm lịch, thực dân Pháp cho quân lính bao vây căn cứ Bưng Kiệu. Do bị tấn công bất ngờ, Đoàn Văn Cự và 16 nghĩa binh đã hi sinh anh dũng. Dân làng thương tiếc đã mang xác cụ Đoàn và 16 nghĩa binh chôn vào ngôi mộ chung tại khu căn cứ.

Cụ Đoàn là một nhà Nho, nhà chính trị yêu nước thương dân. Nhân vật có khả năng giác ngộ quần chúng, tổ chức lực lượng bằng hệ tư tưởng pha màu thần bí, theo khuynh hướng hội kín "Thiên Địa Hội". Tuy phương pháp và đường lối đấu tranh còn mang tính tự phát nên sớm thất bại, đó là tất yếu của lịch sử lúc bấy giờ. Nhưng hoạt động của cụ Đoàn và 16 nghĩa binh Thiên Địa Hội đã ảnh hưởng mạnh mẽ tới phong trào đấu tranh chống Pháp vào đầu thế kỷ XX ở Nam Kỳ nói chung, Đồng Nai nói riêng, và là tiền đề cho các tổ chức hội kín ở Biên Hòa sau này ra đời như "Lâm Trung Trại" (1915).

Với giá trị về nhiều mặt và sự ảnh hưởng

mạnh mẽ tới đời sống tâm linh, văn hóa của người dân Biên Hòa- Đồng Nai. Năm 1998, Mộ, Đền thờ Đoàn Văn Cự và 16 nghĩa binh Thiên Địa Hội đã được Bộ Văn hóa Thông tin xếp hạng là di tích lịch sử cấp quốc gia (Quyết định số 722/QĐ - BVHTT). Và, trong những năm tới, khi đề án phát triển du lịch Đồng Nai năm 2010 với tầm nhìn đến năm 2020, khi phát triển tuyến du lịch đường sông Đồng Nai, thì di tích này sẽ là điểm đến khá hấp dẫn đối với du khách, từ đó góp phần giáo dục truyền thống lịch sử cho thế hệ trẻ hôm nay và mai sau./

N.X.N

Tài liệu tham khảo:

- 1- *Biên Hòa sử lược toàn biên*, Quyển II, tác giả Lương Văn Lựu, Nxb. Sài Gòn, năm 1973.
- 2- *Đồng Nai di tích lịch sử văn hóa*, Chủ biên Thạc sĩ Trần Quang Toại, Nxb. Đồng Nai, năm 2004.
- 3- *Người Đồng Nai*, Bảo tàng Đồng Nai, Nxb. Đồng Nai, năm 1995.
- 4- *Văn hóa Đồng Nai*, Chủ biên TS. Huỳnh Văn Tới, Thạc sĩ Phan Đình Dũng, Nxb. Tổng hợp Đồng Nai, năm 2005.

Đền thờ Đoàn Văn Cự và nghĩa binh Thiên Địa Hội, Biên Hòa, Đồng Nai - Ảnh: C.T.V